

SÓS TIMOTHY

A metamodern préri: új áramlatok hatása a kortárs westernfilmek műfaji sajátosságaira

Bevezetés

Kutatásom folyamán a metamodern értékek hatását vizsgálom a kortárs amerikai westernfilm műfaji sajátosságai tekintetében. Elsődleges feltételezéseim szerint, amennyiben a műfaj klasszikus alapelvei megfelelő mértékben módosulnak az adott filmek terén, az új értékek hatására az alkotások műfaja kategorizálhatatlanná válhat. A minél átláthatóbb és letisztultabb eredmények elérésének érdekében a következőkben korábbi kutatások, tanulmányok, valamint a modernizmus és posztmodernizmus értékeinek összehasonlításával igyekszem meghatározni a metamodernizmus specifikus értékeit. A megjelenített értékek között a kutatás különös hangsúlyt fektet olyan alponatokra, mint a metamodern westernben megjelenő műfajkeveredés, a szociokulturális érzékenység extrémizálódása, a kortárs westernhős típusának definiálása vagy a napjainkban egyre relevánsabbá váló ökokritika filmvásznon való megjelenítése. Ezeket az értékeket rávetítve a kijelölt kortárs filmpéldákra, mint például a *Megfojtott virágok* (Martin Scorsese, 2023), a *Buster Scruggs balladája* (Ethan Coen, Joel Coen, 2018) vagy a *Django elszabadul* (Quentin Tarantino, 2012), egyetemesen elfogadható képet alkothatunk azokról a jellegzetességekről, amelyek napjainkban mérvadó hatást gyakorolnak a westernfilm műfajának alakulására.

A westernfilm hullámvölgyei

A műfajfilmek sajátosságainak folyamatos aktualitását vizsgálva elkerülhetlenné válik felfedezni, hogy a 2010-es évek során a posztmodern értékek módosulni kezdtek, és ahogyan az irodalomban már korábban megtörtént, a filmművészet terén is egyre hangosabbá vált egy kifejezés, amelyet metamodernizmusként emlegettek. Timotheus Vermeulen és Robin van den Akker 2010-es *Notes on Metamodernism*¹ című tanulmányukban olyan jelenségként határozzák meg a metamodernizmust, mint ami a modernizmus és a posztmodernizmus között ingázik:

1 | Timotheus Vermeulen–Robin van den Akker: Notes on Metamodernism. *Journal of Aesthetics & Culture* vol. 2. 2010/1. 4–6.

Sós Timothy (1997) – rendező-forgatókönyvíró, doktori hallgató, Színház és Film Kar, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, timothy.sos@ubbcluj.ro

<https://doi.org/10.36373/em-2024-3-6>

Ingázik a modern lelkesedés és posztmodern irónia között, egyszerre remény és melankólia, egyszerűség és tudás, empátia és apátia, egység és sokféleség, totalitás és fragmentáció, tisztaság és kétértelműség.²

A kortárs metamodern értékekkel felruházott alkotások előszeretettel tematizálják a társadalmi igazságtalanság, a kulturális sokszínűség, a digitális paradigmaváltás vagy a környezettudatosság jelentőségét, ezen új nézőpontok pedig egyre nagyobb teret hódítanak a kortárs westernfilmek műfajiságának felépítésében is. Ahhoz azonban, hogy minél átfogóbb képet kaphassunk a jelenkorban uralkodó kulturális és művészeti irányzat mozgatórugóiról, értelmeznünk kell azokat az előképeket, amelyek hatására kialakulhatott, és amelyekből mindmáig inspirálódik akár a western, akár a többi műfaj. A klasszikus amerikai western már számos mélypontra és hullámvölgyön ment keresztül a különböző filmtörténeti korszakok során. Az Egyesült Államokban elterjedté vált Manifest Destiny³ eszméjére alapozódott meg a műfaj alapvető narratív és emocionális szerkezete: ez azt az amerikaiak által érzett meggyőződést és hitet tükrözte, hogy a „kiválasztott társadalomnak” Isten által kapott joga van. Nevezetesen, hogy kiterjessze uralmát és befolyását a kontinens újonnan felfedezett területeire, különösen a vadnyugaton. A 20. század közepén André Bazin úgy ítélte meg, hogy:

A western az egyetlen olyan műfaj, amelynek eredete szinte azonos magának a mozinak az eredetével, és amely közel fél évszázadnyi töretlen siker után is ugyanolyan élő, mint valaha.⁴

A kritikus szerint kétségtelen, hogy a western sem került el teljesen a mozi ízlésének fejlődését, továbbá már abban az időszakban is észreveszi, ahogyan más filmműfajok – például a krimi, a detektívtörténet, de akár a kor társadalmi problémái hatást gyakorolnak a western műfaji sajátosságaira, befolyásolva annak dramaturgiai szerkezetét és formai felépítését.⁵ Ugyanakkor nem Bazin volt az egyetlen, aki a műfaj leginkább helybéli korlátozottságát tekinti egyik legfontosabb jellemzőjének. Jim Kitses „az amerikai identitás sarokkövének”⁶ nevezi a műfajt, Clint Eastwood pedig egyik interjújában azt nyilatkozza:

Nem sok olyan amerikai művészeti ág van, amely eredeti. A legtöbb az európai művészeti formákból származik. A western és a jazz vagy a blues kivételével a western műfaja az egyetlen, ami igazán eredeti.⁷

2 | Catherine Constable: *Postmodernism and Film: Rethinking Hollywood's Aesthetics*. Columbia University Press, New York 2015.

3 | Darren Dobson: Manifest Destiny and the Environmental Impacts of Westward Expansion. *Flinders Journal of History and Politics* Vol. 29. 2013. 41–69. <https://core.ac.uk/download/pdf/81291419.pdf> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

4 | Andre Bazin: The Western, or the American Film Par Excellence. In: *Notions of Genre. The Western*. Szerk. Barry Keith Grant, Malisa Kurtz. University of Texas Press, Texas 2016. 93–102.

5 | Uo. 93–94.

6 | Jim Kitses: Authorship and Genre: Notes on the Western. In: *The Western Reader*. Szerk. Jim Kitses, Gregg Rickman. New York 1998. 57–68.

7 | Clint Eastwood: In His Own Words. In: *Eastwood: The World Wide Web Page*. American Film Institute. 1968-1995. <http://www.clinteastwood.net/ownwords/> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

A korabeli filmelméleti szerzők valóban nem tévedtek a maguk idejében, viszont már André Bazin sem érte meg a múlt század hatvanas–hetvenes éveinek viharos időszakát, amikor a Manifest Destiny által propagált meggyőződéses hitet teljes mértékben megváltoztatta egy olyan kollektív társadalmi trauma, mint a vietnámi háború. A háború szellemiségének következtében és a különböző szociokulturális változások befolyására az amerikai nép mentalitása is változni kezdett, ez pedig magát a western műfajának stabilitását is felborította. A háború okozta feldúltság lényegesen rányomta bélyegét a kollektív nacionalizmusra és a nemzeti érzelmek kibontakoztatására. A posztmodern szkepticizmus átvette a mitikus Manifest Destiny helyét, és lassan letaszította a vászonról John Wayne-t, Gary Coopert, valamint a többi olyan típusú hőst, akik modernista karakterábrázolás zászlóvivői voltak.⁸ A western a hatvanas években érte el csúcspontját, majd a hetvenes évek közepére mélypontra került. Ugyancsak a hatvanas évek folyamán váltak népszerűvé a spagettiwesternek is,⁹ amelyek sikeressége sok szempontból az olasz Sergio Leone újszerű történetmesélési technikájának volt köszönhető, hiszen a rendező illeszkedve a fokozatosan változó társadalmi diskurzusokhoz, megalapozta a posztmodern western eszköztárát.¹⁰ A posztmodern alapokat bevezető, sok esetben mégis a hagyományokhoz ragaszkodó spagettiwestern azonban nem volt képes hosszú távon fenntartani az érdeklődést a generációváltás és a kollektív mentalitás fokozódó liberalizációjával szemben.

A vadnyugati narratívák a hetvenes években már egyre ritkábban fordultak elő, és bár a műfaj nem halt ki teljesen, a klasszikus western konvencionális eszközei egy feltörekvő új műfajba vándoroltak át. Az erőteljes amerikai generációváltás nem kizárólag a publikum sorai között ment végbe, a rendezői székekben is új alkotókat üdvözölhettünk. Az úgynevezett filmes fenegyerekek (Steven Spielberg, Martin Scorsese, George Lucas, Francis Ford Coppola és Brian de Palma) olyan fiatal filmrendezők társaságának megnevezésévé vált, akik már a televíziós befolyás alatt nevelkedtek, filmegyetemet végeztek, ezért az elődjeiktől eltérő történetmesélési nézőpontokat sajtótítottak el.¹¹ A rendezői generációváltásnak és a rohamosan fejlődő technikai fejlődésnek köszönhetően (is) népszerűvé vált a tudományos-fantasztikus környezetet előtérbe helyező sci-fi műfaja. Ezáltal a George Lucas által megálmodott és 1977-ben útnak induló *Star Wars* franchise számos olyan elemét, mint az űrcowboyként kalandozó Han Solo (Harrison Ford) jellemrajza, a karakterek közti dinamika, az egyes bolygók pusztáinak vizuális ábrázolásmódja, a korban hanyatló western műfaji konvencióiból meríti.¹² Ugyanakkor, bár a 20. század végén elterjedő sci-fik dramaturgiája a legtöbb

8 | Dan Loveday: *Why Western Movies Stopped Being Popular in Hollywood (After Being Huge In The 1960s)*. Valnet Publishing Group, Montreal 2023. 07. 06. <https://screenrant.com/why-western-movies-stopped-being-popular-hollywood/> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

9 | Tim Gray: *Sergio Leone's Spaghetti Westerns Made a Fistful of Dollars and Clint Eastwood a Star*. Variety, Los Angeles 2023. 07. 15. <https://variety.com/2019/vintage/features/sergio-leone-clint-eastwood-1203097936/> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

10 | Francesco Dama: *Inventing America: Spaghetti Westerns and Sergio Leone*. Italy Segreta. 2024. 01. 05. (<https://italysegreta.com/spaghetti-westerns-and-sergio-leone/>) (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

11 | Beatriz Peña-Acuña: *Understanding Steven Spielberg*. Cambridge Scholars Publishing. Cambridge 2018. (New Horizon) 5. <https://www.cambridgescholars.com/resources/pdfs/978-1-5275-0818-7-sample.pdf> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

12 | Marlon Lieber: *Myths of the American West*. Cultural Studies: *An Introduction to the Study of British and American Cultures*. 2021. 8–9.

esetben a fejlődő műfaj sajátos világának megteremtésére korlátozódik, és a posztmodern értékeket képviseli, a napjainkban utat törő metamodern áramlat későbbiekben elemzésre kerülő filmes példái között egyre felismerhetőbbé válik a sci-fik és westernfilmek közötti kapcsolat, amely sok esetben egyértelműen meghatározhatatlanná teszi az adott műfajt.

A westernnek tehát, bár sosem haltak ki, ahogyan azt Stuart Miller a *The Guardian* lapban publikált cikkében hangoztatja: „a nyolcvanas és kétezres évek között viszonylag kevés alkotás készült”.¹³ A műfaj a kilencvenes évek standardizált posztmodern diskurzusában pár film erejéig új erőre kapott, ekkor kerültek bemutatásra a *Farkasokkal táncoló* (r. Kevin Costner, 1990) vagy a *Nincs bocsánat* (Clint Eastwood, 1992) című, mára klasszikussá vált alkotások, és mindenképp megemlítendő a kasszáknál ugyan elbukó, ám a metamodernizmus értékrendszerének megszületésében szerepet játszó 1999-es *Wild Wild West – Vadiúj vadnyugat* (r. Barry Sonnenfeld), amely az „emberek és gőzgépek környezetében hozza létre a narratívát”,¹⁴ és így a cyberpunknak is nevezett műfaj steampunk nevű alműfaját képviseli. Miller idézett szövege továbbá megemlíti, hogy a 2001. szeptember 11-ei terrortámadások és az iraki invázió következtében ismét több vadnyugati környezetbe helyezett film készült,¹⁵ meglátásom szerint pedig ez a tényező erőteljes hasonlóságot mutat a vietnámi háborús attitűd következtében hanyatlásnak indult western motiváltságával. Mivel a háború során az amerikai társadalom elveszítette a nacionalizmusba vetett feltétlen hitét, így később az Amerikai Egyesült Államokat ért támadások tükrében ismét szükségessé vált számára a nemzeti érzelmek kibontakoztatásának lehetősége. A kétezres évek során bemutatott, posztmodern elveken nyugvó westernfilmek között olyan alkotásokat tarthatunk számon, mint a nagy narratívákkal szembeni szkepticizmus szellemében készült, főként az identitás válságát és a társadalom által elítélt szerelem tematikáját boncolgató *Brokeback Mountain – Túl a barátságon* (2005), az ugyancsak posztmodern relativizmus által fűtött antihős képét ábrázoló *Jesse James meggyilkolása, a tettes a gyáva Robert Ford* (2007), az ugyancsak 2007-ben bemutatott *Vérző olaj* című alkotás, amely a Paul Thomas Andersontól jól megszokott műfajkeverő attitűd jeles példajaként ötvözi a korabeli dráma, western és horror elemeit, eközben pedig kritikával illeti mind a kapitalizmust, mind pedig a Manifest Destiny mítoszában alapuló elvakult hitet.¹⁶ Végül pedig nem hagyhatjuk figyelmen kívül a Joel és Ethan Coen rendezésében készült *Nem vennék való vidék* (2007) című neowesternt sem, amelyben a hősből gonosztevővé válás posztmodern relativizmusa tematizálódik, és a narratíva végén az unortodox és abszurd erőszakosságának eredményeképpen az erkölcsileg behatárolhatatlan gonosztevő győzedelmeskedik.¹⁷

13 | Stuart Miller: 'The American Epic': Hollywood's Enduring Love for the Western. *The Guardian* 2016. <https://www.theguardian.com/film/2016/oct/21/western-films-hollywood-enduring-genre> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

14 | Violeta Demeschenco: The Western as a Genre of Cultural Mobility. *Interdisciplinary Cultural and Humanities Review* Vol. 2. 2023/2. 14.

15 | Stuart Miller: *i. m.*

16 | Kyle Barrett: Inconsistent Cinema: Paul Thomas Anderson. *There Will Be Blood and the Postmodern Filmmaker. Mise-en-Scène* vol 6. 2021/1. 61–65.

17 | Christine Maria Cook: *The Hero and Villain Binary in the Western Film Genre*. Massey University, Palmerston North 2012. 62.

A 2010-es évektől napjainkig a műfaj új lendületet vett, és bár egyértelműen nem képes elérni aranykorának magaslatait, a szakmai elismerések és a szerzői filmek viszonylatában ismét jelentős figyelemnek örvend. A metamodern westernben a modern és posztmodern eszközök ötvözésén kívül olyan aktuális szociokulturális eszmék válnak kivételesen hangsúlyossá, mint a társadalmi igazságtalanság és a kulturális sokszínűség kérdése többek között *Az aljas nyolcas* (r. Quentin Tarantino, 2015), *A kutya karmai közt* (r. Jane Champion, 2021) vagy a *Megfojtott virágok* című filmekben. A formailag dekonstruált, cinikusan abszurd és túlzottan felfokozott pozitivitással operáló, egyszerre demoralizáló, mégis reménykeltő metamodern sajátosságok a *Buster Scruggs balladája*, de akár a *Hogyan rohanj a veszTEDbe* (r. Seth Macfarlane, 2014) című westernvígjátékokban is felismerhetők. Az ökológiai tudatosság és a szociokulturális problémák extrémizált jellege szintén erőteljes metamodern sajátosságként említhető akár a *A visszatérő* (Alejandro González Iñárritu, 2016), akár a *A nomádok földje* (r. Chloé Zhao, 2020) című filmekben.

Vadnyugati hősök három generációja

Robert Thompson megítélése alapján „a western mindig is egy amerikai eposz volt”.¹⁸ A filmtörténet különböző áramlatváltásai során, ahogy a western műfajának sajátosságai is megpróbálták tartani az iramot az aktuális szociokulturális forradalmakkal, úgy a vadnyugati hőskonceptió is folyamatosan változott addig, amíg eljutott a napjainkban egyre népszerűbb metamodern hőskép megformálódásához. A klasszikus westernfilmek a modernizmus értékeit képviselő hősök jellemrajzait építették fel olyan alakok képében, mint az 1952-es *Délidő* (r. Fred Zinnemann) protagonistája, Will Kane (Gary Cooper), akinek letisztult erkölcsi értékrendje és céltudatossága tükrözi a kor társadalmának férfiakra szabott elvárásait is. A visszavonulni készülő hadeywilli marsall utolsó küldetésének legfőbb mozgatórugói a főszereplő kötelességtudata és erkölcsi példamutatása, a művet pedig napjainkban szinte minden aspektusát tekintve modern klasszikus westernfilmként kezeljük. Bár a *Délidő* az emberi bátorság és konfliktuskezelés mitikus szintjeire helyezi a hangsúlyt, amelyek valóban a modernizmus hagyományos értékeinek egyértelmű reprezentációi, a maga korában mégis számos ellentmondásba ütközött. Fred Zinnemann egyetlen westernjében az erőszakmentesség és a béketeremtés eszközei ugyanis tágabb értelemben reflektálnak a korabeli társadalmi és politikai konfliktusokra. Malgorzata Martynuska a klasszikus westernfilmek kontextusában érvényesülő szociális változásokat tematizáló kutatásában azt olvashatjuk, hogy a *Délidő* esetében Zinnemann felhasználta a vadnyugat mitikus hátterét, hogy azzal a korabeli amerikai értékrendet, ezen belül pedig különösképpen azt hollywoodi feketelistákat megtámadva, amelynek John Wayne is támogatója volt.¹⁹ Számos korabeli kritikussal egyetértésben a *Délidő* protagonistáját alakító Wayne egy, a Playboynak adott 1971-es interjújában fejezte ki nemtetszését a film iránt, az önmaga

18 | Stuart Miller: *i. m.*

19 | Malgorzata Martynuska. Evolution of Western Genre Resulting from Social Changes in the USA. *Studia Anglica Resoviensia (Literary and Cultural Studies)* Vol. 6. 2009. 62–63. https://www.ur.edu.pl/files/ur/import/Import/2012/5/sar_v6_05.pdf (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

által játszott hős viselkedését pedig egyenesen Amerika-ellenesnek nevezte,²⁰ majd hét évvel a *Déliidő* bemutatóját követően a színész kritikáit osztó Howard Hawks rendezővel közösen – ellenpéldaként és mintegy korrigáló szellemiség által vezérelve – elkészítették a *Rio Bravo* című westernt.²¹ A társadalmi igazságtalanságokat hirdető dramaturgiai struktúra ismerősen hangozhat a napjaink szociokulturális diskurzusainak terén is, amennyiben a metamodernizmus korának műfajfilmjeit vizsgáljuk, hiszen a korábban már említett kulturális sokszínűség, a digitális paradigmaváltás vagy a környezettudatosság kulcsfontosságú szerepet játszanak a metamodern narratíva kialakulásában.

Egyértelmű, hogy a modern és posztmodern áramlatok között ingadozó metamodernizmus számos értéke merít a modernizmusból, azonban a társadalmi problémákra való reflexió önmagában mégsem tartozhat az irányzat általános jellemzői közé. A filmek tematikai politizálása soha nem egyértelműen modern, posztmodern vagy metamodern, hiszen ezen aspektus minden kulturális, művészeti és társadalmi áramlat létfontosságú eleme. A művészet, ezen belül pedig a filmművészet soha nem mentes a politikától. A művészet minden esetben a társadalmi élményünk tükrében kerül értelmezésre, a társadalmi élmény nyelve pedig a politika. Ugyanakkor nem tekinthetünk el attól, hogy a szociokulturális témák standardizálása a metamodern korban lényegesen fokozódott, és ezen extrémizálódás már egy olyan sajátosan metamodern jeggyé vált, amely ilyen mértékű intenzivitással nem fedezhető fel a modern vagy posztmodern korszakok alkotásainak értelmezése során. Amikor Zinnemann 1952-ben politikai üzenetet fogalmazott meg a *Déliidő* által, az a szerző személyes és külső hatások által nem befolyásolt bírálatát fejezte ki a hollywoodi feketelista igazságtalanságaira reflektálva. A napjainkban előlépő narratívák extrémizált szociokulturális tematizálása számos kulturális, politikai és gazdasági befolyás alatt képződik, ezáltal a kortárs szerző, aki az amerikai kisebbségek elnyomása elleni üzenetét viszi vászonra egy metamodern eszköztárral létrehozott westernfilmben, általában nem magányos és személyes harcot vív a társadalmi igazságtalanságok leküzdése érdekében, hanem azokhoz az elvárásokhoz igazodik, amelyek a kort jellemzik.

A posztmodern western hősenek identitása egy fokkal közelebbre vetíti a mai metamodern hőskép kialakulásának mibenlétét. A posztmodern hős jellemrajza teljes mértékben lebontja a Manifest Destiny mítosz által teremtett és a maga korában nagy népszerűségnek örvendő, erkölcsileg feddhetetlen céltudatos férfi identitását, kiforgatva a klasszikus western konvencióit. A posztmodernben árnyalódnak a narratíva karakterei, ezáltal pedig sokszor elhomályosodik a határ hősök és gonosztevők eddig egyértelműen ábrázolt jellemei között. A szkepticizmussal és iróniával átítatott, sokszor parodisztikus jellegű posztmodern mentalitás lényeges célkitűzése megkérdőjelezni és lebontani a modernizmus hagyományait, az árnyalódó karakterépítés folyamatában pedig ezáltal megjelenik az antihős fogalma. Már az 1968-ban bemutatott, nagy sikerű *Volt egyszer egy Vadnyugat* (r. Sergio Leone) című spagettiwestern is több ízben említi a posztmodern egyik példajaként,²² kutatásom alapján a mű inkább az áramlat egyik

20 | John Wayne: interjú. *Playboy* 1971/május https://www.thewrap.com/wp-content/uploads/2020/06/John_Wayne_Playboy_Int2.pdf (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

21 | Michael Munn: *John Wayne: The Man behind the Myth*. Robson Books, London 2003. 186–192.

22 | Remy Dean: *Once upon a Time in the West (1968)*. Frame Rated, London 2018. 11. 26. <https://www.framerated.co.uk/once-upon-time-west-1968/> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

előfutaraként említhető, mintsem teljes értékű megjelenítőjeként. A börtönből frissen szökött, mégis szerethető bandita archetípusa, valamint a klasszikus westernfilmek előtt tetszelgő, ám a konvenciókat mégis felforgató narratíva új szemléletet diktált a műfaj alakulásában. A *Volt egyszer egy Vadnyugat* az adott korban újszerű elemként használja a posztmodern rétegzettséget tükröző intertextualitást, egyértelmű utalásokat ábrázolva olyan 20. századi klasszikusokra, mint az 1952-ben bemutatott *Johnny Guitar* (r. Nicholas Ray), az 1949-es *My Darling Clementine* (r. John Ford) vagy a korábban már említett *Déliidő*.²³ Ugyancsak modern és a posztmodern hősök közötti hídként tarthatjuk számon a *Nincs bocsánat* című bosszúfilmet, amelynek narratívája során a bérgyilkos életmóddal felhagyó antihős, William Munny (Clint Eastwood) rákényszerül, hogy megküzdjön morálisan megkérdőjelezhető múltja következményeivel. Munny megsztó karaktere egyidejűleg tükrözi a modern hős egyenes, erkölcsileg egyértelmű szerepéből a posztmodern hős kétértelműbb területére való átmenet összetettségét.

A posztmodern westernhős kiemelt példáját figyelhetjük meg a korábban már említett *Nem vénnek való vidék* című film Anton Chigurh-jának (Javier Bardem) jellemrajzában. Chigurh öncélú és már-már abszurd kegyetlenséggel működő antihős, aki egyidejűleg megy szembe mind a klasszikus hősök, mind pedig a konvencionális gonosztevők archetípusaival. Tetteit erkölcsileg kétértelmű döntések jellemzik, megdöbbentő kegyetlenségének nincs egyértelmű oka, személyiségében ezáltal is szembe-tűnővé válnak a posztmodern elveken nyugvó, elhomályosult etikai korlátok. Chigurh karakterének egyes aspektusai terén William Munnyhoz hasonlóan építkezik, hiszen általánosságban vagy bosszúból öl, vagy akkor, ha valaki megsérti a csakis önmaga által értelmezhető, sajátos erkölcsi kódexet. Christine Maria Cook feltételezéséhez igazodva megfigyelhetjük, hogy amennyiben Munny karaktere a *Nincs bocsánat* során elmosta a határokat a hős és a gonosz között, akkor Chigurh a szélsőséges erőszak alkalmazásával, valamint az ellenségeivel szembeni ravaszsága által el is tünteti azokat.²⁴

A Coen testvérek filmes életművük kezdetétől fogva posztmodern szerzőként járták útjukat a hollywoodi prérin. Minden munkájukban megkérdőjelezzük az aktuális műfajt, melynek korlátai között, avagy azokon kívül dolgoznak, könnyű magabiztossággal jártsszák és manipulálják a közönség vélt tudását vagy alapvető feltételezéseit, miközben az általuk szőtt narratíva normatív műfaji konvenciókat és formákat dekonstruál.²⁵ A kulturális/művészeti diskurzus előrehaladtával pedig más – posztmodern szemléletből építkező – szerzőkkel (Martin Scorsese, Quentin Tarantino) alakítják ki napjaink metamodern westernfilmjének eszköztárát. Greg Dember a *Medium*nak írt cikkében így fogalmaz:

Az elmúlt évtizedben az amerikai televíziózáson belül egyre több olyan műsor jelent meg, amely metamodern esztétikai érzékenységet idéz, és amelynek középpontjában nem fehér etnikai szubkultúrákból vagy gazdaságilag marginalizált fehér szubkultúrákból származó szereplők állnak. Az ilyen műsorok

23 | Brian Eggert: Once Upon a Time in the West. *Deep Focus Review* 2010. 08. 10. <https://www.deepfocusreview.com/definitives/once-upon-a-time-in-the-west/> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

24 | Christine Maria Cook: i. m. 62–64.

25 | Neil Campbell: *Post-Westerns: Cinema, Region, West*. University of Nebraska Press, Nebraska 2013. (Postwestern Horizons Series) 332–333.

egy sajátos alcsoportját azok alkotják, amelyek főszereplői olyanok, akiket én elidegenedett kreatív hősöknek nevezek.²⁶

A metamodern hősök fejlődésének tekintetében Demberrel ellentétben inkább két, különböző irányba haladó, egymással kontrasztban álló hőstípusra figyeltem fel. Az első hőstípus példaként Django Freemant említeném, Quentin Tarantino 2012-es *Django elszabadul* című munkájának protagonistáját, aki felülemelkedve azokon a posztmodern mintákon, melyekkel a rendező teljes korábbi életműve során fejlesztette a karaktereit, most a modern vagy posztmodern hős helyett mesehősi magaslatokra emelkedik. A Dember által korábban használt esztétikai érzékenyítés konvenciója is létrejön, a rendező a western műfaját „egyfajta történelmi jelmezként értelmezi, amelyet ráhúzhat a mai világ problémáira”.²⁷ Django a metamodernizmusban visszatérő nagy narratívák azon hőse, aki alkalmazza az új áramlat által meghirdetett gyakorlati romantizmust és a kulturális sokszínűség létjogosultságát, miközben lemond az egyszerű modernista ideológiák naivitásáról és a posztmodern tendenciák poszttraumás cinizmusáról, oszcilláló relativizmusában és igazságkeresésében pedig új mederbe helyezi át az 1850-es évek Amerikájának történelmét.

A második metamodern hőstípus, melyet érdemes kiemelni, a nagy narratíva környezetében elvesző kis hős, akit valójában, dualisztikus jellemvonásait és a cselekménykonstrukcióban való pozícionáltságát vizsgálva, már nem is tekinthetünk hősnak. Példaként említhető Ernest Burkhart (Leonardo DiCaprio) karaktere a *Megfajtott virágok* protagonistájaként, aki végtelen közepszerűségének köszönhetően folyamatosan a nagy narratíva komplex bűnhálózatának áldozatává és tudattalan alakítójává is válik anélkül, hogy tisztában lehetne saját szerepének jelentőségével az eseményhorizonton. Az alapvetően jóindulatú Burkhart intellektuális hiányosságai következtében minden határozottabb jellemű karakter befolyása alá kerül, ezzel egyidejűleg szembemelve a modernizmus idealizált westernhősének képével és a szkepticizmus által relativizált, posztmodern antihőssé változtatott főszereplők lélekrajzaival. A protagonista már-már abszurd intenzitású inkompetenciája felhívja az Osage megyei gyilkosság hullám²⁸ traumatikus mibenlétének narratíváját. A *Megfajtott virágok* tudatos és kompetens protagonistájának terhét a sokszorosan kisebbségi szereplőként megjelenített Molly Burkhart (Lily Gladstone) veszi magára, akinek vállalnia kell a harcot az adott korban még szinte kezelhetetlen cukorbetegsége fokozódó tüneteivel, nőként kell érvényesülnie az 1920-as évek Oklahomájában, és újjazdag amerikai őslakosként kell törekednie arra, hogy megvédje önmagát és

26 | Greg Dember: What Is Wrong with Everybody? (The Alienated Creative Hero in Metamodern Intersectional Television). *Medium* 2023. május 14. <https://medium.com/what-is-metamodern/what-is-wrong-with-everybody-7a0521c0a28e> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

27 | Beata Waligorska-Olejniczak: Quentin Tarantino's Django Unchained (2012) and the Afterlife of the Western. In: *(Re)Writing without Borders Contemporary Intermedial Perspectives on Literature and the Visual Arts*. Szerk. Brigitte Le Juez, Nina Shiel, Mark Wallace. Common Ground Research Networks, Champaign 2018. 71.

28 | Jorge Navarro Comet: The Osage Nation's Oil and Gas: Great Wealth and Sheer Terror. *AAPG Explorer* 2024. 02. 01. <https://explorer.aapg.org/story/articleid/66713/the-osage-nations-oil-and-gas-great-wealth-and-sheer-terror> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

családját attól, hogy az Osage megyei gyilkosságok legfrissebb áldozatává váljon egy olyan bűnszervezet ellen, amelynek saját férje is a tagja.

A metamodern narratíva és annak formai ábrázolásmódja

A metamodernizmus nem utasítja el a műfajokat, hanem felhasználandó eszközökként tekint rájuk. Inkább meghaladja a műfajokat, minthogy dekonstruálná őket.²⁹

A korábbiakban említett, modernizmuson nevelkedett, de életművük során posztmodern filmes alapokat lefektető rendezők az előző kulturális/művészeti áramlat évtizedei folyamán a végső határokig feszítették az adott tendenciák eszköztárát, amely nélkülözhetetlen szükséglete volt a metamodern sajátosságok kialakulásának. A *Megfojtott virágokban* Scorsese önreflexív attitűddel ötvözi a korábban mesterszerepekre emelt gengszterfilmek, krimik/thrillerek és drámák konvencióit saját szerzőségének vizuális esztétikájával, ezáltal westernkörnyezetbe helyezett történelmi eposzának műfaji szempontból diverzifikált strukturálása optimizmus és kétely dualitása között sodródik, az új áramlat eltérő és megfoghatatlan horizontjainak sokaságát tükrözve. Az esztétikai elemek és műfaji sajátosságok egyszerre demoralizáló és reménykeltő keveredését, lineáris és nonlineáris elemek együttes jelenlétét figyelhetjük meg a korábban említett *Django elszabadul*, az ugyancsak Tarantino által rendezett *Aljas nyolcas*, valamint a Coen testvérek által alkotott *Buster Scruggs balladája* című filmek dramaturgiájában, amelyek folyamán a vizuális elemek és zenei befolyások a korábban demonstrált karakterépítéssel összhangban rájátszanak a kifejezetten agresszív jelenetek brutalitásának humoros átértelmezésére. Ahogyan a rejtélyre és feszültségre építő krimik műfaji konvencióit az utóbbi évek folyamán felhívította a metaelemek és a metamodern pozitívizmus dominanciája (például a *Törbe ejtve* franchise esetében), addig a kortárs western akciónarratívájának feszültségközpontú szükségességét is felváltotta az új generációs publikum szórakoztatásának előtérbe helyezése. Míg az *Aljas nyolcas* dramaturgiája téli környezetbe adaptált, egy helyszínes kamaradramává strukturálja a westernfilmek konvencióit, és míg a műben megjelenő számos megosztó jellemű karakter közül egyiket sem nevezhetjük a cselekményszál kifejezett protagonistájának, addig a *Buster Scruggs balladájának* antológiaszerű strukturáltsága és végtelenül súlytalanított, abszurdizált karakterei mellett Luke Turner metamodernista kiáltványában³⁰ hangsúlyt kapó mágikus realizmus tudományos-költői szintézise is érvényesülésre kerül, azt a tendenciát demonstrálva, hogy a metamodernizmus számára a műfaj valóban csakis egy eszköz.

29 | Vignesh B: Metamodern Storytelling: Oscillating Between Deconstruction and Sentiment. *Medium* 2023.07.15. <https://medium.com/@vigneshyk31/metamodern-storytelling-oscillating-between-deconstruction-and-sentiment-70988de0a1d2> (utolsó meglátogatás: 2024. 06. 28.)

30 | Luke Turner: Metamodernista Kiáltvány. Selyem Zsuzsa előszavával (ford. Horváth Benji). *Helikon* XXVII. évf. 2016/23. <https://www.helikon.ro/bejegyzesek/metamodernista-kialtvany> (utolsó meglátogatás: 2024. 06. 28.)

Metamodernizmus mint szociokulturális jelenség

A napjainkban előlépő, korábban már említett narratívák extrémizált szociokulturális jellege sokkal erőteljesebben igyekszik bizonyosságot tenni önmaga aktualitásáról, mint az őt megelőző diskurzusok. Ennek értelmében, a metamodernizmus egy uralkodó szociokulturális tényezővé emelkedik, amely folyamatos kölcsönhatásban áll a különböző társadalmi problémákkal. Legyen szó a kulturális sokszínűség és a kisebbségek elnyomásának a problematikájáról, a digitális paradigmaváltásról és a mesterséges intelligencia fejlődésének tematizálásáról, a globális felmelegedés okozta károkon alapuló ökológiai tudatosság lényegességéről vagy bármely, napjainkban nagy figyelemnek örvendő szociális változásról, nem meglepő módon ezen tématicák egyszerre mind ábrázolásra kerülnek a metamodern filmekben is. Nem pusztán annyi történik, hogy a szemléletmód átveszi a társadalmat érdeklő témákat saját népszerűsége megőrzése érdekében, hanem a metamodern diskurzus maga is hatást gyakorol a társadalomra. Az új szemléletmód extrémizált jellegét tovább bonyolítja az Filmművészeti és Filmtudományi Akadémia (Academy of Motion Picture Arts and Sciences) által 2024-ben bevezetett *Representation and Inclusion Standards* határozat, amely új szabványokat vezetett be a legjobb filmre való jogosultságra vonatkozóan, hogy elősegítse a méltányos képviseletet a filmvászonon és azon kívül is. Ezáltal az Oscar-bizottság által zsűrizett filmeknek be kell nyújtaniuk az Akadémia bizalmas befogadási normákról szóló űrlapját (RAISE), és négy meghatározott normából legalább kettőnek meg kell felelniük, mint például:

Az adott alkotásban megjelenő mellékszereplők legalább 30%-a legalább két alulreprzentált csoportból származik, beleértve a nőket, faji vagy etnikai csoportokat, LMBTQ+, fogyatékkal élőket.³¹

Napjainkban a legkiemelkedőbb szociokulturális trend a *Barbenheimer*-jelenség volt, amely nemcsak, hogy popkulturális szenzációvá nőtte ki magát, de a felszínen túli kortárs társadalomkritikája, valamint reflexiója a szépségideálokról, a patriarchátusról és az ember által előállított technológiavilág romboló veszélyeiről sokkal nagyobb változásokat generálhatott a globális társadalom kollektív szemléletében, mint amennyire az nyilvánvaló lenne. A *Barbie* (r. Greta Gerwig, 2023) határozott véleményt fogalmaz meg a női és férfi identitásról. Az elmúlt évek során továbbá a szatíránál vagy vígjátéknál eredetileg sokkal merevebb műfajok sajátosságait sem kerülte el a metamodernizmus eszmerendszere.³² A westernfilmek tekintetében ugyanebben a viszonylatban említhető a korábbiakban elemzett *Megfojtott virágok*, amely konvencionális vadnyugati eposzok látványvilágát és a rendező sajátos szerzői esztétikáját jeleníti

31 | Marlow Stern–Krystie Lee Yandoli: Oscars' New Rules: Best Picture Inclusion Standards and More. *Rolling Stone* 2024. 02. 06. <https://www.rollingstone.com/tv-movies/tv-movie-features/oscars-2024-rules-explained-best-picture-diversity-inclusion-standards-1234962077/> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

32 | Greg Dember: The Good, the Bad and the Pretty: A Metamodern Review of the Barbie Movie. *What Is Metamodern* 2023. 10. 27. <https://whatismetamodern.com/film/barbie-movie-gerwig-metamodern/> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

meg, dramaturgiáját azonban már teljes mértékben napjaink korszelleméhez igazítja. DiCaprio Ernest Burkhartjának szociokulturális megalapozottsága – ahogyan azt John Wayne hőse a modernista *Déliidő*ben vagy Javier Bardem antihőse a posztmodern *Nem vénnek való vidék* során – egyfajta társadalmi lenyomatává vált annak a jelenségnek, amely szerint az elmúlt kulturális áramlatok konvencionális férfi karaktere kevés eséllyel állná meg a helyét a kortárs publikum szemében. Ha a társadalmi változások eredményeképp megváltozik a férfiideál, akkor a filmek terén is megváltozik a cowboyok jellemrajza. Amennyiben a társadalom a kisebbségek integrálását, a hátrányos helyzetű egyének elfogadását és az női egyenjogúságot hirdeti, akkor ideális esetben a *Megfojtott virágok* megkapja Molly Burkhart (Lily Gladstone) sokszorosan megnehezített sorsú karakterét. A társadalmi igazságtalanságok extrémizált népszerűségén túl a western sajátos látványvilágának köszönhetően talán a legalkalmasabb arra is, hogy a metamodern korszakban kiemelten fontos ökológiai tudatosságot hirdesse. Ezen a téren kiemelkedik *A nomádok földje*, amely környezetvédelmi rétegén kívül olyan metamodern sajátosságokat is megjelenít, mint a dokumentarizmussal egybekötött műfajkeveredés vagy a női identitás egyedi ábrázolása. Továbbá nem hagyható figyelmen kívül *A visszatérő* sem, amely nemcsak dramaturgiájában, de marketingkampánya során és színészei által is hirdette az ökológiai tudatosság lényegességét, valamint a globális felmelegedés okozta veszélyek súlyosságát. Itt vehető észre egy újabb jelentős összefonódás a metamodern tematikák és az aktuális szociokulturális jelenségek között. *A visszatérőben* nyújtott teljesítménye miatt Leonardo DiCaprio átvehette a legjobb férfi főszereplőnek járó Oscar-díjat, de beszéde során szinte csakis a környezet megóvásának fontosságát hangsúlyozta,³³ ugyanazon évben pedig producerként legyártotta az *Before the Flood* (r. Fisher Stevens, 2016) című dokumentumfilmet, amely szintén ugyanezt a témát viszi vászonra.

Új horizontok: úrcowboyok és prototipikus zombiapokalipszis

A cowboyéletmód és a természet szoros kapcsolata a filmtörténelem westernjeinek minden korszakában alapvető műfaji igényként volt jellemezhető. A technológiai fejlődés és a művészeti paradigmaváltások előrehaladtával abból a kiindulópontból, hogy a posztmodern forradalom beköszönésével és a vadnyugatot tematizáló alkotások hetvenes évekbeli hanyatlásával egyidejűleg népszerűvé váló sci-fi számos elemét a western műfaji konvencióiból merítette, a metamodern forradalom uralomra törésével eljutottunk addig, hogy napjainkban olyan mértékű műfaji heterogenitás mutatkozik a tudományos-fantasztikus és a westernsajátosságok között, hogy számos alkotás esetében kategorizálhatatlanná válik az adott műfaj. Ha csakis kortárs tévésorozatok különböző példáira helyezük a fókuszot, akkor is nyilvánvalóvá válik, hogy a *Star Wars* franchise alatt készülő Disney által bemutatott *A mandalóri* (2019) című alkotás vizuális és dramaturgiai szerkezetét tekintve egymástól elkülöníthetetlené olvasztja

33 | Margaret Lenker: Leonardo DiCaprio Uses Oscar Speech to Speak Out on Climate Change. *Variety* 2016. 02. 28. <https://variety.com/2016/film/news/leonardo-dicaprio-oscar-speech-climate-change-1201717970/> (utolsó megtekintés: 2024. 06. 28.)

össze a két, említett műfaji eszköztárat, megalkotva a valódi úrcowboy hiteles és megkérdőjelezhetetlen prototípusát. A metamodern diskurzus egyik alapvető tematikája továbbá a digitális paradigmaváltásra reagálva a mesterséges intelligencia lehetőségeit fejtegeti. Kortárs westernsorozatok köntösébe helyezve a tendenciát, kiemelhetjük a HBO által gyártott *Westworld* (2016-2022) című alkotást, amely Michael Crichton 1973-as, azonos címet viselő mozifilmjének adaptációjaként fejleszti tovább a posztmodern periódusban kifejezetten népszerű, szimulált valóságok morális problematikáját a futurisztikus, turisztikai célokkal üzemeltetett és robotok által benépesített western-témájú vidámpark mindennapjainak bemutatásával.

Ahol a klasszikus westernnek magányos préríjét felváltja a futurisztikus/posztapokaliptikus környezet, ott a kopár tájon egykor ólálkodó banditákat robotok és a zombik váltják le. Az előbbieken már említett digitális paradigmaváltás hozadékának tekinthetjük a számítógépes játékok vászonra való adaptálását is. A *The Last of Us* (2023) című, ugyancsak HBO-s terjesztésben debütált produkció, valamint a Amazon Prime Video által bemutatott *Fallout* (2024) tévésorozat mindenike egy-egy népszerű videójáték sorozatán alapul. Mindkét alkotás a metamodern diskurzus dramaturgiai és esztétikai eszköztárát hasznosítja, és az új áramlat által tematizált problémák – mint a kisebbségi karakterek szerepeltetése, a kortárs technológiai forradalom hatásai, a környezettudatosság jelenkori lényegessége, az önreflexió és társadalomkritika vagy a demoralizáló és reménykeltő jellegek dualitása – egyértelműen megjelennek bennük. A *The Last of Us* és *Fallout* sorozatok metamodern mibenlétüknél fogva számos elemet merítenek modern és posztmodern elődjeik dramaturgiai és esztétikai sajátosságaikból, futurisztikus időbeli korlátozottságukat körülfonják a klasszikus vadnyugat hagyományából merített hatások, míg végeredményben lehetetlenné válik egyértelműen kijelenteni róluk, hogy inkább westernsorozatok, mintsem sci-fik, vagy netán fordítva.

Összegzés

Amint láttuk, a metamodern értékek jelentős hatást gyakorolnak a kortárs amerikai westernfilm műfaji sajátosságaira. A korábbiakban taglalt műfajfilmek eseteit vizsgálva kiderül, hogy amennyiben a műfaj klasszikus alapelvei módosulnak az új értékek hatására, az alkotások műfaja egyre könnyebben válhat kategorizálhatatlanná. Az átfogó kutatás során a modernizmus és posztmodernizmus értékeinek összehasonlításával, valamint korábbi tanulmányok alapján igyekeztem meghatározni a metamodernizmus specifikus értékeit, olyan kutatási pontokra helyezve a hangsúlyt, mint a metamodern westernben megjelenő műfajkeveredés, szociokulturális érzékenység, a jelenkori hős típusának jellemrajza és az ökokritika filmvászonra való megjelenítése. A kutatás során vizsgált alkotások példái alapján egyértelművé válik, hogy a metamodern értékek jelentős mértékben formálják a western műfaját, és hogy a jövőben további műfaji és világgépző átalakulásokra számíthatunk.

The Metamodern Prairie: The Impact of New Trends on the Genre of Contemporary Western Films

Keywords: metamodernism, contemporary western film, grand narrative, artistic discourse, genre specificity.

This article examines the impact of metamodern values on the genre specificity of the contemporary American western film. As the classical principles of Western film are being modified to a corresponding degree with the emergence of a new cultural/artistic discourse, the genre of many contemporary works may become uncategorizable due to the influence of new values. In order to achieve as transparent results as possible, this article attempts to identify the specific values of metamodernism by comparing previous research, studies and values of modernism and postmodernism. Particular emphasis will be given to research sub-areas such as genre blending in the metamodern western, the “extremisation” of socio-cultural sensibility, the definition of the type of the contemporary western hero, the standardisation of ecocriticism on the film screen, factors that have a significant impact on the development of the genre of the contemporary western film.